

1999

þÿ ' 1 2 » 1 ç 0 Á 1 Ã - µ Â

Katsaros, Vasilis

þÿ š - ½ Ä Á ç ' Å ¶ ± ½ Ä 1 ½ Î ½ • Á µ Å ½ Î ½ , ' . . . ~ .

<http://hdl.handle.net/11728/7666>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Ανάτυπο από τα *Βυζαντινά* 20
Θεσσαλονίκη 1999

ΚΕΝΤΡΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΣ

Ὁ κατάλογος τῆς ἔκθεσης «9-19th Century Old Balkan Manuscripts — Bulgarian Culture Festival—, Japan Calligraphy Museum, Tokyo, November 19, 1997» (σελ. 1-83, ἔγχρ. πίν. 1-80) καὶ ἡ θεωρία περί... «βουλγαροβυζαντινοῦ» πολιτισμοῦ (*Παρνασσός* 40, 1998, σ. 393-414).

Στις 8.12.1997 ἦλθε στὰ χέρια μου¹ τὸ πολυτελὲς τεῦχος-Album, στὸ ἔξωτερικὸ κάλυμμα τοῦ ὁποίου ὁ ἀναγραφόμενος τίτλος καὶ μόνο (... Old Balkan Manuscripts!) προκαλοῦσε τὸ ἐνδιαφέρον μου ὡς ἐρευνητῆ. Φυλλομετρώντας τὸ πρόχειρα αἰσθάνθηκα τὴν ἔκπληξη τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀναγνώριζε στοὺς ἔγχρωμους πίνακες τοῦ βιβλίου τὶς εἰκόνες οἰκείων ἑλληνικῶν χειρογράφων. Τὰ χειρόγραφα αὐτὰ εἶχα μελετήσει (μαζὶ μὲ συναδέλφους ἀπὸ τὸ Ἀριστοτελεῖο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, στὸ πλαίσιο τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνταλλαγῶν Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας) ἀνάμεσα στὰ ἔτη 1987-1993, στὸ Κέντρο Σλαβοβυζαντινῶν Σπουδῶν «Akad. Ivan Dujčev» τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας². Ἔχω, συνεπῶς, ἰδιαίτερο λόγο νὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὸ συγκεκριμένο δημοσίευμα καὶ τὰ εὐρύτερα ζητήματα ποὺ θέτει μὲ τὴν ἐμφάνισή του.

Τὸ τεῦχος εἶναι ἕνας εἰκονογραφημένος «κατάλογος ἔκθεσης» τῶν χειρογράφων ποὺ ἔγινε στὸ Ἰαπωνικὸ Μουσεῖο Καλλιγραφίας τοῦ Τόκυο, ἀπὸ 19 Νοε. ἕως 7 Δεκ. 1997. Στὸ εἰσαγωγικὸ σημείωμα, ποὺ εἶναι γραμμένο στὴν ἰαπωνικὴ γλῶσσα (σ. 3), περιέχεται χαιρετισμὸς τοῦ ὑπουργοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἰαπωνίας μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ Βουλγαρία, καθὼς καὶ μνεῖα ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ τυπώθηκε γιὰ νὰ τιμῆσει τὴν τέχνη καὶ τὸν πολιτισμὸ, μὲ ἀναφορὰ στὰ κέντρα πολιτισμοῦ Ρίλα καὶ Φιλιππούπολη³. Ἀκολουθεῖ πρόλογος στὰ

1. Ἐκφράζω τὶς θερμὲς εὐχαριστίες μου πρὸς τὸν συνάδελφο καὶ φίλο κ. Εὐάγγελο Κυριακούδη γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ βιβλίου. Ὁ κατάλογος πρωτοπαρουσιάστηκε ἀπὸ τὶς στήλες τῆς ἔφημ. *Παρατηρητής* (Σερρών) ἀρ. φ. 4322, 24 Μαρτ. 1998, 1 καὶ 3· πρβλ. φ. 923, 30 Μαρτ. 1988, σ. 1 καὶ 3.

2. Βλ. Programme de travail relatif à l'application de l'Accord de Coopération Scientifique entre l'Université de Sofia «Kliment Ochridski» et l'Université «Aristote» de Thessalonique pour l'année universitaire 1986-87, Article 2.6.1. Πρβλ. ὑπ' ἀριθ. πρωτ. Α10108/14 Μαΐου 1987 ἔγγραφο τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἑθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, Δ/ση Ἀνωτάτης Ἐκπαίδευσης, Τμῆμα Διαπανεπιστημιακῶν Σχέσεων μὲ θέμα: Ἔγκριση γιὰ μετὰβασα μελῶν ΔΕΠ τοῦ Α.Π.Θ. στὸ Παν/μιο «ΚΛΗΜΕΝΤ ΟΧΡΙΔΣΚΙ» τῆς Σόφιας (μὲ συνημμένη κατάσταση 39 μελῶν ΔΕΠ τοῦ Α.Π.Θ. ποὺ συμμετείχαν στὸ «Πρόγραμμα ἐργασίας τοῦ ἔτους 1987, στὰ πλαίσια Συμφωνίας μὲ τὸ Πανεπιστήμιο «ΚΛΗΜΕΝΤ ΟΧΡΙΔΣΚΙ» τῆς Σόφιας»). Βλ. ἀκόμη: α) τὴν πράξη τῆς τριμελοῦς ἀπὸ ὑπουργοὺς ἐπιτροπῆς μὲ ἀριθμὸ 3147/6005/6.10.82 καὶ β) τὴν ἀριθ. 2499/8.4.87 ὑπουργικὴ ἀπόφαση (ΦΕΚ 199 τ. Β'), ὡς ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν ἐν λόγω διαπανεπιστημιακὴ συνεργασία.

3. Εὐχαριστίες ἐκφράζω καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτῆ στὴ βυζαντινολόγο, διδάκτορα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς μας, κυρία Κονο Κεῖικο γιὰ τὴ βοήθειά της στὸ νὰ προσεγγίσω τὸ περιεχόμενο τοῦ ἰαπωνικοῦ χειμένου.

Ίαπωνικά και Ἄγγλικά (σ. 5-7) πὸ περιλαμβάνει χαιρέτισμὸ τοῦ Προέδρου τῆς Βουλγαρικῆς Δημοκρατίας κ. Petar Stoyanov⁴ καὶ ἀντιφώνηση τοῦ Διευθυντῆ τοῦ Ἰαπωνικοῦ Μουσείου Καλλιγραφίας κ. Tenshu Koyama. Ὁ κατάλογος τῶν ἐκθεμάτων (σ. 9-68) παρουσιάζει 80 ἔγχρωμους πίνακες χειρογράφων ἑλληνικῶν (σ. 9-68, ἀριθ. 1-56), σλαβικῶν (σ. 53-64, ἀριθ. 57-76) καὶ ἀραβικῶν (σ. 66-67, ἀριθ. 77-78). Στὴ σελ. 68, πὸ κλείνει τὸ ἐκτεθὲν ὑλικό, ἐμφανίζονται δύο δείγματα χειρογράφων, τὸ ἓνα (ἀριθ. 79) γραμμένο ἑλληνιστὶ καὶ τὸ ἄλλο (ἀριθ. 80) βουλγαριστὶ. Οἱ ἔγχρωμοι πίνακες συνοδεύονται ἀπὸ «κατατοπιστικὰ» κείμενα στὴν ἰαπωνικὴ γλῶσσα. Ὅμως στὴ συνέχεια ἐπανέρχεται (σ. 70-71) ἡ δίγλωσση ἔκφραση στὸ γενικὸ σημεῖωμα τῆς Διευθύντριας τοῦ Κέντρου Ivan Dujčev τοῦ Πανεπιστημίου «St. Kliment of Ochrid» τῆς Σόφιας, καθηγ. Axinia Dzhurova⁵, ἔπεται ἓνα σημεῖωμα στὴν Ἰαπωνικὴ στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος γιὰ τὶς πολιτιστικὲς ἀνταλλαγὲς Ἰαπωνίας καὶ Βουλγαρίας, γιὰ τὰ «βουλγαρικὰ»⁶ χειρόγραφα, γιὰ τὴν ἐκθεση ἰαπωνικῶν χειρογράφων στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλγαρίας (Σόφια), γιὰ τὴ διάλεξη τοῦ ὑπουργοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἰαπωνίας καὶ τὶς σχέσεις του μὲ τὸ Κέντρο Ivan Dujčev. Τέλος, κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο List of Exhibits, ἀκολουθεῖ (σ. 73-83) σὲ συνεχόμενη μορφή ἡ ἀγγλικὴ μετάφραση τῶν λημμάτων (ἀριθ. 1-80), τὰ ὁποῖα, γραμμένα γιὰ τὸ ἰαπωνικὸ κοινό, εἶδαμε νὰ συνοδεύουν τὶς ἔγχρωμες ἀπεικονίσεις τῶν ἐκθεμάτων. Τὰ κείμενα αὐτὰ ὑπογράφονται ἀπὸ δύο γνωστούς Βούλγαρους συγγραφεῖς, τὴν καθηγ. A. Dzhurova καὶ τὸν Dr. A. Boyadzhiev.

Ὁ ἀναγνώστης πληροφορεῖται γιὰ τὴ συνεργασία τοῦ Κέντρου Ivan Dujčev καὶ τοῦ Ἰαπωνικοῦ Μουσείου Καλλιγραφίας ἀπὸ τὴ σελ. 71 τοῦ τεύχους, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὴ σελ. 73 καὶ τὴ σελ. 83 τῆς ἔκδοσης· στὴν τελευταία μάλιστα σελίδα προσδιορίζεται καὶ ἡ «ταυτότητα» τῆς ἐκθεσης πὸ ὀργανώθηκε στὸ Τόκυο (19 Νοε. - 7 Δεκ. 1997) στὸ πλαίσιο τοῦ Bulgarian Culture Festival.

4. Μεταξὺ τῶν ἄλλων διαβάζουμε: «This exhibition offers the opportunity to the Japanese public to get acquainted with an unique selection from a collection of nearly 700 manuscripts, which includes works representative of the major script and linguistic traditions in the Balkan Peninsula in the Middle Ages and the Renaissance» (Κατάλογος, σ. 5). Λόγια γενικά, ἀόριστα καὶ παραπλανητικά, ὅταν μάλιστα κανεὶς γνωρίζει ὅτι μιλοῦμε κυρίως γιὰ μιὰ συλλογὴ ἀπὸ συλημένα ἑλληνικά χειρόγραφα δύο λαμπρῶν βυζαντινῶν μοναστηριῶν πὸ λειτουργήσαν ὡς ἐστῆς ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ πολιτισμοῦ ἀνοικτοῦ καὶ ἀκτινοβόλου.

5. Μεταξὺ τῶν ἄλλων διαβάζουμε: «There is no evidence of Slavonic manuscripts in any collection in the world dated 886AD» (Κατάλογος, σ. 71). Λεκτικὰ εὐρήματα μὲ σκοπὸ νὰ παραγκωνιστεῖ ὁ κυρίαρχος λόγος τῆς καταλυτικῆς παρουσίας τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων στὴν ἓν λόγῳ «συλλογῇ» τοῦ Κέντρου Dujčev.

6. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς εἶναι ἀπαράδεκτος ἀπὸ ἐπιστημονικὴ καὶ μόνον ἀποψη. Ἐπὶ πλέον δὲν προσδιορίζονται οἱ ἀριθμητικὲς ἀναλογίες τῶν ἑλληνικῶν, ἀνατολικῶν καὶ σλαβικῶν χειρογράφων πὸ βρίσκονται τώρα στὸ Κέντρο Dujčev, ὥστε νὰ γίνει φανερὴ ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν ἑλληνικῶν ἔναντι τῶν ἄλλων χειρογράφων καὶ στὴν ποσοτικὴ καὶ στὴν ποιοτικὴ ἐκτίμηση τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν χειρογράφων ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρης τῆς συλλογῆς.

Γιὰ τὴν ἀφογοῦ τεχνικὴ τῆς ἰαπωνικῆς τυπογραφίας δὲν θὰ μπορούσε παρὰ νὰ ἐκφράσει κανεὶς τὸν ἕπαινο. Ἰδιαίτερα θὰ πρέπει νὰ ἐξάρουμε τὴ θαυμαστὴ ἀπόδοση τοῦ ὕλικου τῶν πινάκων — ποὺ μᾶς προσφέρει ἔγχρωμες μὲ πιστότητα εἰκόνες τῶν πολύτιμων χειρογράφων μας — καὶ τὸν ἐν γένει σχεδιασμό καὶ τὴν ἐκτέλεση τοῦ ἔργου.

Ἄλλὰ γιὰ ἓνα ἐπιστημονικὸ καὶ πολιτιστικὸ γεγονός ποὺ πραγματοποιεῖται στὸ περιβάλλον ἐνὸς ἄλλου πολιτισμοῦ, προκειμένου νὰ τὸν καταστήσει μέτοχο τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας «προέλευσης» τῶν ἐκθεμάτων, θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσει κανεὶς πολλά, ὅλα ὅμως ἐπικεντρώνονται στὴ διαπίστωση ὅτι ὁ κατάλογος τῶν χειρογράφων δὲν συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀπαιτούμενη σὲ ὅλες τὶς ἀξιοπρεπεῖς ἐκθέσεις τοῦ κόσμου βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση⁷. Ἀλλὰ καὶ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ γραφόμενα ἐλέγχονται ὡς ἀνακριβῆ ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἀπόψη, ὅπως π.χ. τὰ περὶ «Slavonic»⁸ μεγαλογράμματης γραφῆς (ἀρ. 1), τὰ περὶ τῶν ὄρων «Balkan type» (ἀρ. 44), «Balkan Style» (ἀρ. 47) καὶ ἄλλα «συμπεράσματα», τὰ ὅποια ἐπιχειροῦν ν' ἀποκρύψουν — σχεδὸν πλήρως — ὅτι τὰ χειρόγραφα εἶναι Ἑλληνικά, «οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντα» μὲ βουλγαρικὰ κέντρα παραγωγῆς. Ἡ πραγματικὴ ἀποκρύπτεται ἀπὸ τὸ ἀνύποπτο ἰαπωνικὸ κοινὸ, τὸ ὅποιο ἀγαπᾷ τὸν βυζαντινὸ πολιτισμὸ⁹. Καὶ ἀποκρύπτεται ἐντέχνως¹⁰ ἤδη ἀπὸ τὸν τίτλο

7. Πρβλ. τοὺς πρόσφατους καταλόγους δύο μεγάλων ἐκθέσεων ἀντικειμένων τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ: α) *The Glory of Byzantium. Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843-1261*. Edited by Helen C. Evans and William D. Wixom, The Metropolitan Museum of Art, New York 1997, β) *Treasures of Mount Athos*, Thessaloniki 1997. Ἄκόμη καὶ στὶς εἰδικότερες ἐκθέσεις ποὺ σκοπεύουν στὴν ἐνίσχυση μιᾶς εὐανάγνωστης πολιτικῆς διὰ τοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἀπουσιάζει ἡ σχετικὴ βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση. Βλ. π.χ. *Trésors médiévaux de la République de Macédoine*, Paris, Musée National du Moyen Âge, Thermes de Cluny, 9 février - 3 mai 1999 κ.ά.

8. Ὁ ἀναχρονιστικὸς ὅρος «σλαβικὴ κεφαλαιογράμματη» δὲν εὐσταθεῖ, ἐπειδὴ ἡ σλαβονικὴ ἢ σλαβικὴ κεφαλαιογράμματη γραφὴ ἐμφανίζεται αἰῶνες ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ τύπου τῆς ὀξυκόρυφης κεφαλαιογράμματης γραφῆς στὴν ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ παλαιογραφία.

9. Βλ. π.χ. Association Internationale des Études Byzantines, Bulletin d'Information et de Coordination, No XVII Année 1992, Athènes - Thessalonique 1992, σ. 14, 86-87. Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου ἔχει ἤδη ἀναδείξει διδάκτορες βυζαντινολόγους καὶ οἱ βυζαντινὲς σπουδὲς στὴν Ἰαπωνία γνωρίζουν ἄνθηση τὰ τελευταῖα χρόνια (βλ. *Memoirs of the Faculty of Letters Osaka University*, vol. XXXV, March 1995, *The Survey of Early Byzantine Sites in Óludeniz Area (Lycia, Turkey). The First Preliminary Report*, Edited by Shigebumi Tsuji, Osaka University 1995, σ. 1-167 καὶ Plates I-XII, Fig. 1-160 κ.ά.).

10. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ἡ Βουλγαρία ὡς χώρα παρουσιάζει στὸ ἔξωτερικὸ (ἀλλὰ καὶ στὸ ἔσωτερικὸ τῆς) ἐκθέματα ποὺ δὲν ἐκφράζουν ἀποκλειστικὰ τὸν δικὸ της πολιτισμὸ (βλ. π.χ. *Zlaten Manastir = Goldenes Kloster, Katalog zur Ausstellung «Goldenes Kloster» - Bulgarische Geschichte und Kultur τῶν Georgi Simeonov καὶ Ilia Pehlijanov*. Herausgeber: Winag & Partner International Consultant Corp., Passau 1995· *Church Plate from the Collections of the National Museum of History*, Introduced by Teofana Matakieva-Lilkova, Sofia 1995). Τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κειμήλια, κυρίως τῶν μονῶν Τιμίου Προδρόμου Σερρών καὶ Εἰκοσιφοινίσσης τοῦ Παγροῦ, ἔχουν ἤδη ταυτιστεῖ (μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ) καὶ θὰ ὑπάρξουν μελλοντικὰ σχετικὰ δημοσιεύματα. Εἶναι παρήγορο ἔστω τὸ γεγονός ὅτι, προκειμένου γιὰ τὴ λειψανοθήκη ποὺ παρουσιάζεται χωρὶς ταυτότητα στὸν κατάλογο τῆς Teofana Matakieva-

του καταλόγου: «Old Balkan Manuscripts»! Τί σημαίνει ο ὅρος «Balkan manuscripts»; Ἀποτελεῖ ἀπόπειρα εἰσαγωγῆς ἑνὸς νέου «γεωγραφικοῦ ὅρου» στὴν ἐπιστημονικὴ ὁρολογία γιὰ τὰ χειρόγραφα; Ἐπιχειρεῖ ἡ ἐπιλογή τοῦ τίτλου νὰ ὑπερκεράσει τοὺς ἐπιστημονικῶς ἀποδεκτοὺς ὅρους ἢ νὰ προωθήσει μιὰ παραποίηση τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας γιὰ ἰδεολογικὴ χρῆση;

Οἱ ἑλλείψεις, οἱ ἀποσιωπήσεις καὶ οἱ παραποιήσεις τορπιλλίζουν τὴν ἀξιολογίαν τῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων. Κι ὅταν πάνω σ' αὐτὲς οἰκοδομοῦνται μετέπειτα διάφορες θεωρίες, ἡ ἐπιστημονικὴ φερεγγυότητα κλονίζεται καὶ ἡ δεοντολογία παραβιάζεται, ὅπως συμβαίνει ἐδῶ, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα· γιὰ τὰ χειρόγραφα αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ δύο ἱστορικά, σταυροπηγιακὰ μοναστήρια, ἐξαρτημένα ἀπὸ τὴν καρδιά τοῦ Βυζαντίου (τὴν Κωνσταντινούπολη), τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὸ ὄρος Μενοίκιον κοντὰ στὶς Σέρρες καὶ τῆς Παναγίας Ἀχειροποιήτου τῆς ἐπονομαζομένης Κοσίνιτσας (μτγν. Εἰκοσιφοίνισσας) στὸ ὄρος Παγγαῖον κοντὰ στὴ Δράμα¹¹. Οἱ μονεὲς αὐτὲς κράτησαν τὰ χειρόγραφα ὡς κειμήλια ἐπὶ αἰῶνες, ὥσπου, κάτω ἀπὸ πασίγνωστες ἱστορικὲς συνθήκες, λεηλατήθηκαν ἀπὸ Βουλγάρους τὸ 1917, μεταφέρθηκαν στὴ Σόφια καὶ παρέμειναν ἐπιμελῶς κρυμμένα ἕως τὸ 1988.

Ὅταν τὸ 1987 ξεκινήσαμε τὸ πρόγραμμα ἐπιστημονικῆς συνεργασίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας οἱ βασικὲς ἀρχὲς γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ εὐαίσθητου θέματος τῶν ἀγνωστῆς διηθεν προέλευσης ἑλληνικῶν χειρογράφων ποὺ εἶχαμε ἀναλάβει ἦταν ἡ ἀμοιβαία κατανόηση τῆς ἱστορικῆς πορείας τῶν δύο γειτονικῶν λαῶν μας καὶ ὁ ἀλληλοσεβασμὸς τῆς πολιτιστικῆς ἱστορίας τους μὲ ἄξονα ὅμως τὴν ἀλήθεια ποὺ ἀνα-

Lilkova (ἔ.π., σ. 18-19, ἀριθ. 8), στὴν ἔκθεση ποὺ πραγματοποιήθηκε πρόσφατα στὴν Τεργέστη καὶ στὸν κατάλογο μὲ τίτλο *Christiani à Oriente: Spiritualità, Arte e Potere nell'Europa post Bizantina*, a cura di Grigore Arbore Popescu, ἐκδ. Electa, σ. 341 ἀριθ. 83, ἀναφέρεται «una scritta in greco: «con l'ainto del servo di Dio lo ieromonaco Cristoforo, in dono a Kosfiniza». Εὐχαριστῶ θερμὰ τὴ Διευθύντρια τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν Βενετίας, καθηγήτρια Χρῦσα Μαλτέζου, γιὰ τὴν ὑπόδειξη καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆς βιβλιογραφικῆς αὐτῆς ἔνδειξης.

11. Βλ. Axinia Džurova, Vassilis Atsalos, Krassimir Stančev, Vassilis Katsaros, «*Checklist*» de la *Collection de manuscrits grecs conservée au Centre de Recherches Slavo-Byzantines «Ivan Dujčev»* Auprès de l'Université «St. Clement d'Ohrid» de Sophia (Ἀριστοτελεῖο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Publications du programme de la Coopération entre le Centre «Ivan Dujčev» de l'Université «St. Clement d'Ohrid» de Sofia et l'Université Aristote de Thessalonique-3), Thessalonique 1994, passim. Πρβλ. Βασίλη Κατσαροῦ, *Τὰ χειρόγραφα τῶν μονῶν Τιμίου Προδρόμου Σερρών καὶ Παναγίας Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου (Κοσίνιτσας)*. Ἡ ἱστορία τῶν ἀριθμῶν. Ὁ ἀνέκδοτος περιγραφικὸς κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς Βουλγαρίας (Ἀρχεῖο Κέντρου Σλαβο-Βυζαντινῶν Σπουδῶν «Ivan Dujčev» τοῦ Πανεπιστημίου Σόφιας) καὶ ἡ συμβολὴ του στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνασύνθεση τοῦ «σχορπισμένου ψηφιδωτοῦ» τῶν χειρογράφων τῶν δύο μονῶν [Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Σερρών, Σειρὰ ἐκδόσεων γιὰ τὴν πόλη καὶ τὸ νομὸ Σερρών, 4], Σέρρες 1995, σ. 189-222 (γιὰ τὸ δυσεῦρετο βιβλίον ἐτοιμάζω β' ἔκδοση βελτιωμένη).

δεικνύεται από την επιστημονική έρευνα¹².

Οί Βούλγαροι συναδέλφοι γνωρίζουν πολύ καλά όλα τα επιστημονικά δεδομένα της κοινής μας προσπάθειας για την ταύτιση και την προέλευση των ελληνικών χειρογράφων¹³. Κατανοούν επίσης σε βάθος ότι τα πολλά ελληνικά χειρόγραφα της συλλογής του Κέντρου Δυϊζεν ούδεμία σχέση έχουν με τα λίγα χειρόγραφα της ίδιας συλλογής πού, εν πάση περιπτώσει, τη συγκροτούν και άλλες μικροκατηγορίες με χειρόγραφα σλαβικά, ανατολικά κτλ. Έφαρμόζουν όμως τη μέθοδο της απόκρυψης ή άποσιώπησης των δεδομένων, προκειμένου στη συνέχεια να οικοδομήσουν —χωρίς θεμέλια— τη δική τους θεωρία. Η ύπάρχουσα κατάσταση της συλλογής χειρογράφων του Κέντρου Δυϊζεν είναι αδύνατο να στηρίξει την προβαλλόμενη άποψη ότι τα χειρόγραφα αυτά εκφράζουν τη δύναμη ενός «βαλκανικού πολιτισμού»¹⁴, πού, ενώ θα ήταν εύπρόσδεκτη ως όραμα του μέλλοντος για τὸ καλὸ των γειτονικῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς, δὲν εἶναι ἱστορικὰ διαπιστωμένη —στὶς σχέσεις Βυζαντίου καὶ Βουλγαρίας μάλιστα— για τὸ παρελθόν.

Ἡ άποσιώπηση τῶν επιστημονικῶν πληροφοριῶν εἶναι συνεπῶς μὴ έπιλογή τῶν Βουλγάρων συναδέλφων πού έξυπηρετεῖ άλλες, έξωεπιστημονικὲς σκοπιμότητες. Γι' αὐτὸ κρίνω άπαραίτητο, χωρὶς νά παραβλέπω τὸ γεγονός ὅτι εἶναι γνωστὰ στοὺς Βούλγαρους συναδέλφους, νά παραθέσω ἐδῶ τὰ επιστημονικὰ δεδομένα για τὴν προέλευση τῶν ελληνικῶν χειρογράφων πού περιλαμβάνονται στὸν κατάλογο τῆς έκθεσης¹⁵:

Ἄριθ. καταλόγου	1.	=	D. 350	=	Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 123
»	»		2.	=	D. 398 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών
»	»		3.	=	D. 387 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών
»	»		4.	=	D. 106 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης
»	»		5.	=	D. 272 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 115
»	»		6.	=	D. 221 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 10
»	»		7.	=	D. 338 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 217
»	»		8.	=	D. 177 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών Α2
»	»		9.	=	D. 270 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης

12. Ἄν καὶ εἶναι αὐτόνοητο, ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι τὰ προγράμματα επιστημονικῆς συνεργασίας δὲν προσβλέπουν στὴ μισαλλόδοξη πολιτικὴ τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ στὴ δημιουργία κλίματος δημιουργικῶν πρωτοβουλιῶν πού θα δημιουργήσουν ἕνα καλύτερο μέλλον για τοὺς λαοὺς τῶν χωρῶν οἱ ὅποιοι εἶναι ἀναγκασμένοι νά ζοῦν σὲ συνθηκὲς γειτονίας, καλλιεργώντας ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα πού ἐνώνουν κι ἀπομακρύνοντας τὰ ζιζάνια πού τοὺς χωρίζουν.

13. Ἄλλωστε ἡ καθηγ. Axinia Džurona ὑπῆρξε επιστημονικὴ συνεργάτιδα καὶ ἀρωγὸς στὸ ἔργο τῆς ταύτισης (βλ. σημ. 11 ἐδῶ) τῶν ελληνικῶν χειρογράφων. Για τὸν λόγο αὐτὸ ἀποτύπωσε ἀργότερα σὲ δακτυλόγραφο ἐλεύθερο φύλλο τὶς ἀντιστοιχίες τῶν ἀριθμῶν Κέντρου Δυϊζεν - Καταλόγου, ἐκτὸς χειμένου, χωρὶς τὶς ἐνδείξεις για τὴν πραγματικὴ προέλευση τῶν χειρογράφων.

14. Βλ. Κατάλογος, σ. 71.

15. Οἱ παρατιθέμενες ταυτίσεις περιέχονται στὰ ἀναφερόμενα στὴ σημ. 11 ἔργα.

- » » 10. = D. 335 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης
 » » 11. = D. 230 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών
 » » 12. = D. 282 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών A14
 » » 13. = D. 205 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 12
 » » 14. = D. 157 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 9
 » » 15. = D. 60 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 28
 » » 16. = D. 204 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 45
 » » 17. = D. 228 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 122
 » » 18. = D. 235 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 121
 » » 19. = D. 358 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 216
 » » 20. = D. 207 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 42
 » » 21. = D. 90 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 4
 » » 22. = D. 238 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης
 » » 23. = D. 150 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 118
 » » 24. = D. 369 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 53
 » » 25. = D. 340 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 5
 » » 26. = D. 52 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης
 » » 27. = D. 111 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης
 » » 28. = D. 21 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών B9
 » » 29. = D. 158 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 11
 » » 30. = D. 339 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 219
 » » 31. = D. 227 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 213
 » » 32. = D. 25 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 171
 » » 33. = D. 132 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 218
 » » 34. = D. 213 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 367
 » » 35. = D. 217 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 49
 » » 36. = D. 279 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 54
 » » 37. = D. 187 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 151
 » » 38. = D. 233 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 79
 » » 39. = D. 212 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης (θη-
 σαυροφυλακίου)
 » » 40. = D. 219 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών
 » » 41. = D. 253 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 265
 » » 42. = D. 297 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 244
 » » 43. = D. 201 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 347
 » » 44. = D. 373 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 153
 » » 45. = D. 156 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 56
 » » 46. = D. 9 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης 358
 » » 47. = D. 43 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης (Κατα-
 γραφή Ζησίου-Δημητριάδη 205)

- » » 48. = D. 72 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσης (Κατα-
 * γραφή Ζησίου-Δημητριάδη 151)
- » » 49. = D. 144 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσης
- » » 50. = D. 211 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσης 1
- » » 51. = D. 64 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών
- » » 52. = D. 353 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών α130
- » » 53. = D. 366 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών
- » » 54. = D. 180 = Μονῆς Εἰκοσιφοινίσης
- » » 55. = D. 100 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών α134
- » » 56. = D. 330 = Μονῆς Προδρόμου Σερρών

Ἡ ἀποσιώπηση δεδομένων ἀλλάζει τὴν πραγματικὴν διάσταση τῶν γεγονότων καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν θεώρηση. Εὐκόλα μπορεῖ νὰ γλιστρήσει κανεὶς στὴν παραποίηση, μιὰ τακτικὴ ποὺ δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ δεοντολογία καὶ πράξη. Ὁ ἀντικειμενικὸς ἀναγνώστης χρειάζεται ὅλα τὰ δεδομένα γιὰ νὰ καταλήξει στὸ δικό του συμπέρασμα. Γιατὶ διαφορετικὰ μπορεῖ νὰ πλανηθεῖ καὶ νὰ παρασυρθεῖ σὲ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα πόρρω ἀπέχουν ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ἀλήθεια, ὅπως π.χ. ἡ ὑπολανθάνουσα θεωρία περὶ «βαλκανικοῦ πολιτισμοῦ» ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ χρόνια, θεωρία ποὺ ὑποβάλλεται ἐντέχνως μὲ τὴν ἀνάμειξη τῶν πολιτιστικῶν προϊόντων δύο αὐτοτελῶν πολιτισμῶν ἀπὸ τοὺς Βούλγαρους συναδέλφους στὸ ὑπὸ κρίσιν ἔργο, γιὰ νὰ ἐπισκιαστεῖ ἴσως ἡ καταλυτικὴ παρουσία τοῦ Βυζαντίου στὸ πλαίσιο ἐκδήλωσης αὐτῶν τῶν πολιτισμῶν. Τὸ βασανιστικὸ ἐρώτημα ποὺ παραμένει ἄλυτο στὴν ἐρμηνεία τῶν Βουλγάρων συναδέλφων εἶναι ἡ ἀδυναμία ἀναγνώρισης τῶν στοιχείων ποὺ συγκροτοῦν τὸ πολιτιστικὸ φαινόμενο ποὺ μποροῦμε νὰ ὀνομάσουμε συμβατικὰ «ὀρθόδοξο πολιτισμὸ» ἢ «πολιτισμὸ τῆς ὀρθοδοξίας», οὐσία δηλ. τοῦ εὐρύτερου φαινομένου «βυζαντινὸς πολιτισμὸς».

Γιὰ νὰ φανεῖ τὸ μέγεθος τῆς διαβρωτικῆς γιὰ τὴν ἐπιστῆμὴ τεχνικῆς ποὺ ἐφαρμόζεται γιὰ τὴ διαστρέβλωση τῶν πραγματικῶν δεδομένων ἀκόμη καὶ στοὺς Βούλγαρους συναδέλφους, ποὺ θεωροῦν ἐσφαλμένως ὅτι καὶ τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα λειτουργοῦν ὡς στοιχεῖα τοῦ βουλγαρικοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀναφερθοῦμε στὸν τρόπο ἐκμετάλλευσης αὐτῆς τῆς θεωρίας ἀπὸ Ἑλληνα ἐρευνητῆ, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ ἐναγωνίως νὰ ἐπιβάλει ὅσο τὸ δυνατὸν εὐρύτερα, γιὰ εὐνόητους λόγους, τὸ συμπέρασμά του: σύμφωνα μὲ αὐτὸ —οὔτε λίγο οὔτε πολὺ— ὑπάρχουν καὶ Ἑλληνες —δύο τουλάχιστον— ἐρευνητές, οἱ ὁποῖοι ἀσπάζονται τὴν ἀνυπόστατη βουλγαρικὴ θεωρία, μόνον καὶ μόνον ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ ἐργαστοῦν στὸ ἐρευνητικὸ ἐπίπεδο μὲ τὴν κ. Α. Djurova καὶ τοὺς Βούλγαρους ἐπιστήμονες! Τὸ παράδειγμα τῶν ἐξωπραγματικῶν αὐτῶν ἀπόψεων εἶναι διδακτικὸ, γιὰ νὰ ἰχνηλατήσῃ κανεὶς τὴ λανθασμένη μέθοδο, καὶ ἐπίμονο, γιὰ νὰ μὴν μπορεῖ ἐπίσης στὴν ἐπιστημονικὴ διαδικασίᾳ καὶ νὰ τὸ παραβλέψῃ.

Ἄναφέρομαι σὲ πρόσφατο δημοσίευμα στὸν τόμο τοῦ περιοδικοῦ «Παρνασσός»¹⁶. Ἐδῶ ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, καθηγητῆς τῆς ἱστορίας ἀπὸ τὰς πηγὰς (χειρόγραφα - ἔγγραφα) τοῦ Τμήματος Ἱστορίας καὶ Ἐθνολογίας τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, καταθέτει μιὰ φαινομενικὰ ἐκτενέστατη κριτικὴ γιὰ τὸ μικρὸ, πρακτικὸ Checklist, — ἓνα Inventaire Sommaire — τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων ποὺ ἀπόκεινται τώρα στὸ Κέντρο Dujčev, τὸ ὁποῖο συνυπογράφουμε μὲ τὴν κ. Džurona σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ ἐνημερώσουμε, μὲ τρόπο σύντομο καὶ καθαρῶς πρακτικὸ, γιὰ τὸ ὕλικὸ καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων τὴν ἀνυπόμονη νὰ γνωρίσει, ὅσο τὸ δυνατό γρηγορότερα, τὰ χειρόγραφα ἐπιστημονικῆ κοινότητά.

Δὲν θ' ἀσχοληθῶ ἐδῶ μὲ τὸν ἀναλυτικὸ ἔλεγχον τῶν γραφομένων, γιὰ νὰ καταδείξω ὅτι πίσω ἀπὸ μιὰ ἐξαντλητικὴ σὲ λεπτομέρειες «βιβλιοκρισία», ποὺ αὐτοῦπονομεύεται καὶ αὐτοακυρώνει τὴν ἐπιστημονικὴ πρόθεση καὶ ἰσχύ της ἀπὸ τὴν πρώτη ματιὰ, κρύβονται γνωστοὶ στόχοι¹⁷ τοῦ συγγραφέα τῆς κριτικῆς. Θὰ ἐπισημάνω ἀπλῶς, γιὰ νὰ δείξω ὅτι ὁ συγγρ. δῆθεν ἀφορμᾶται ἀπὸ ἐπιστημονικὰ καὶ μόνον κίνητρα, ὅτι ἡ «κριτικὴ» ἐπικεντρώνεται σὲ δυὸ βασικοὺς πόλους: α) στὸ ζήτημα τῶν διάσπαρτων στῆ συλλογὴ τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων τοῦ Κέντρου Dujčev αὐτοτελῶς ἀριθμημένων σπαραγμάτων¹⁸ καὶ β) στὸ πρόβλημα τῆς προέλευσης ἢ ταύτισης τοῦ ὕλικου. Στὴν πρώτη περίπτωση ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, μὴ κατανοώντας ἐντελῶς τὰ πράγματα βρίσκεται σαφῶς ἐκτὸς θέματος¹⁹. στῆ δευτέρῃ προβαίνει σὲ ταυτίσεις χειρογράφων ποὺ ὅμως

16. Βλ. «βιβλιοκρισία» γιὰ τὸ πρωτοαναφερόμενον στῆ σσημ. 11 ἐδῶ ἔργο. Δημοσιεύτηκε (ἀρχὲς 1999) στὸ περιοδ. *Παρνασσός* 40 (1998) 393-414.

17. Βλ. π.χ. τοῦ ἴδιου, *Χειρόγραφα καὶ Βιβλιοθήκες τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης*, τ. Α' (Δημοκριτεῖο Πανεπιστήμιον Θράκης, Θρακικὴ Βιβλιοθήκη, 1), Κομοτηνὴ 1993, ἐπίμετρο, σ. 33-47. Τεκμηριωμένη ἀπάντησις στὸ κείμενον αὐτὸ δημοσίευσά στὸ περιοδ. Ἄντι, περ. Β', τεύχ. 579, σ. 56-59.

18. Τὸ πράγματι ἐντυπωσιακὸ φαινόμενον τῆς παρουσίας πολλῶν σπαραγμάτων (fragmenta) στῆ συλλογὴ τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων ποὺ βρίσκονται τώρα στὸ Κέντρο Dujčev μᾶς ἀπασχόλησε σὲ τέτοιον βαθμὸ, (βλ. Β. Afsalos, *Les manuscrits grecs du Centre «Ivan Dujčev»*, σ. 74), ὥστε νὰ προγραμματίσουμε εἰδικὴ μελέτη ἐπὶ τοῦ θέματος (βλ. *Τὰ χειρόγραφα τῶν μονῶν Τιμίου Προδρόμου Σερρών καὶ Παναγίας Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου (Κοσίνιτσας)*, σ. 241-244), γεγονόςς τὸ ὁποῖο παραβλέπει ὁ συγγρ. Ἡ συναρίθμησις τῶν σπαραγμάτων στῆ σειρά τῆς ἀκολουθίας τῶν ἀριθμῶν στῆ συλλογὴ δὲν ἦταν δική μας ἐπιλογή· ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἐλληνικὰ χειρόγραφα ἦταν χαρακτηρισμένα στῆ Βουλγαρία ὡς «ἄκρωσ ἀπόρρητο καὶ ἐλεγχόμενον ὕλικόν». Ἐπομένως, καθὲ μετακίνησίν του συνοδευόταν ἀπὸ πρωτόκολλα παραλαβῆς καὶ παράδοσης καὶ ἡ χρέωσις γινόταν μὲ ἀπόλυτη αὐστηρότητα στὴν ἀριθμητικὴ καταμέτρησίν του. Ἄλλωστε ἡ ἀνεξάρτητῃ ἀρίθμησις σπαραγμάτων στὴν ἐπιστημονικὴ πράξις δὲν ἀποτελεῖ καὶ ἀνεπίτρεπτη παρέκκλισις ἀπὸ κάποιον ἐπιθυμητὸ κανόνα· συνεπῶς ἡ κριτικὴ τοῦ κ. Παπάζογλου μένει μετέωρη.

19. Τὰ προερχόμενα ἐκ διαφόρων χειρογράφων φύλλα-σπαράγματα ἀσφαλῶς καὶ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀνήκουν ὀργανικὰ στὰ χειρόγραφα μέσα στὰ ὁποῖα βρέθηκαν ἢ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποσπάστηκαν ὡς παράφυλλα. Συνεπῶς τὸ κείμενον τῶν σελίδων κριτικῆς ἐπὶ τοῦ θέματος δὲν ἔχει ἀπολύτως κανένα νόημα ὑπαρξῆς. Δηλώνει ἀπλῶς, κατὰ τὴ γνώμη μου, τὸν λαθασμένο τρόπο σκέψῆς τοῦ συγγρ.

έγιναν ήδη πρὸ ἐτῶν στὸ βιβλίο μου γιὰ «Τὰ χειρόγραφα τῶν μονῶν Τιμίου Προδρόμου Σερρών καὶ Παναγίας Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου (Κοσίνιτσας). Ἡ ἱστορία τῶν ἀριθμῶν». Ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου γνωρίζει αὐτὸ τὸ βιβλίο, ἀλλὰ δὲν τὸ μνημονεύει πουθενὰ στὴν «κριτική» του²⁰. Ἡ παράλειψη τῆς ἀναφορᾶς στὸ βιβλίο θὰ μπορούσε νὰ ἐκτιμηθεῖ διαφορετικά, ἂν αὐτὴ ἐνέπιπτε στὸ χῶρο τῆς μὴ ἐνημέρωσης τοῦ συγγρ. καὶ δὲν ἀποτελοῦσε φαινόμενο μὴ ἀναφορᾶς πασίγνωστων ἤδη στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα στοιχείων ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξυπηρετεῖ ἄλλες σκοπιμότητες, φαινόμενο ποὺ εἶδαμε πῶς ἐφαρμόζεται.

Οἱ Βούλγαροι συνάδελφοι, ἀποσιωπώντας τὴν ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση τῶν ἐκθεμάτων, μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι τάχα αὐτὸ εἶναι ἓνα δευτερεύον στοιχεῖο γιὰ τὸ ἀνίδεο ἰαπωνικὸ κοινό, ἐπιδιώκουν στὴν οὐσία νὰ παραβλέβουν τὸ γεγονός ὅτι τὰ χειρόγραφα στὸ Κέντρο Dujčev στὴ συντριπτικὴ τους πλειοψηφία εἶναι ἑλληνικά, προερχόμενα ἀπὸ δύο βυζαντινά, σταυροπηγιακὰ μοναστήρια (στὰ ὁποῖα φυσικὰ ἀνήκουν ὡς πνευματικὴ καὶ ὑλικὴ περιουσία), γιὰ νὰ διαμορφώσουν στὴ συνέχεια τὴ δική τους θεωρία —ἀνυπόστατη βεβαίως, ἐπειδὴ ἤθελημένα παρερμηνεύει τὰ δεδομένα— περὶ «βαλκανικοῦ πολιτισμοῦ», θεωρία ποὺ ἐξυπηρετεῖ προφανῶς δικὰ τους «ἐπιστημονικὰ στερεότυπα» καὶ σκοπιμότητες. Ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἀμερόληπτης ἐπιστημονικῆς κριτικῆς, ἐπιδιώκει στὸ τέλος ἓνα καὶ μόνο εὐδιάκριτο σκοπὸ.

Μελετώντας τὸ συνδεδεμένο ἄμεσα μὲ τὸν κατάλογο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ κείμενο τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου παρατηροῦμε νὰ ἐφαρμόζεται ἡ γνωστὴ καὶ ἐλεγχόμενη μέθοδος. Ὁ συγγρ. παραλείποντας νὰ ἀναφέρει τὰ προηγηθέντα ἐπιστημονικὰ γεγονότα, τὸ ἀποκρυσταλλωμένο καὶ ἄφθονο πληροφοριακὸ ὑλικὸ ἐπὶ τοῦ ζητήματος καὶ τὴν προηγούμενη βιβλιογραφία, δὲν φαίνεται νὰ ἐνδιαφέρεται παρὰ μόνο γιὰ νὰ προωθήσει τὶς δικές του σκοπιμότητες, ὅπως π.χ.: α) νὰ περάσει στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα πάση θυσίᾳ τὴν ἄποψη ὅτι αὐτὸς εἶναι «ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος ἀσχολήθηκε συστηματικὰ μὲ τὸ ζήτημα»²¹, β) νὰ προσάφει

20. Βλ. *Τὰ χειρόγραφα τῶν μονῶν Τιμίου Προδρόμου Σερρών καὶ Παναγίας Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου (Κοσίνιτσας)*, (βλ. σημ. 11 ἐδῶ). Τὸ βιβλίο παρουσιάστηκε στὶς Σέρρες στὶς 12 Δεκ. 1995 (βλ. καὶ βιβλιοπαρουσίαση ἀπὸ τὸν Χ. Βουρουτζίδη, ἐφημ. *Ἡ Πρόοδος* [Σερρών], 17 Δεκ. 1995) καὶ στὴν *Byzantinische Zeitschrift* 89 (1996) 514 ἀριθ. 2621.

21. Βλ. *Παρνασσός* 40, ὅ.π., σ. 410 σημ. 12. Ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ συντηρεῖται μία ἀνώφελη φιλολογία (ὅ.π., σ. 410-411) μὲ ὀρισμένες ἀνακρίβεις ἢ καὶ ἀνάρμστες σὲ ἐπιστημονικὰ κείμενα φραστικὲς διατυπώσεις, ὅπως π.χ. «γιὰ τὸ θέμα τῆς ἐξαπατήσεως στὴν ἐπιστήμη ἀπὸ μέρους τοῦ ἐκ τῶν συγγραφέων τοῦ τεύχους κ. Β. Κατσ.» (ὅ.π., σ. 411) κρίνω ἀναγκαῖο νὰ ἀναφερθῶ, γιὰ τελευταία φορά, στὰ σχετικὰ συμφραζόμενα.

Ἁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, μὲ δεδομένο ὅτι πράγματι ἔχει ἀσχοληθεῖ στὸ παρελθὸν μὲ τὸ ζήτημα τῶν χειρογράφων τῆς Μονῆς Εἰκοσιφοίνισσης [βλ. *Ἱστοριογεωγραφικά* 3 (1991) 314 σημ. 1] υἱοθετεῖ τὴ φρ. ποὺ διετύπωσε παλαιότερα ὁ συνάδελφος κ. Φ. Μαλιγκοῦδης (ὅ.π., σ. 410 σημ. 12), χωρὶς νὰ προσδιορίζει «ποῖο ζήτημα». Ἀπὸ τὰ γραφόμενά του ὅμως, ἐμμέσως πλὴν σαφῶς, ἐξάγεται ὁ ὑπαινιγμὸς ὅτι αὐτὸς «πρῶτος» ἐνότισε τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα στὸ Κέντρο Dujčev (τηλόθεν, χρόνῳ καὶ τόπῳ) μέσῳ ἐνὸς μικροῦ καταλόγου, συνοδευτικοῦ τῆς ἐκθεσης χειρογράφων ποὺ ὀργανώθη-

κε με την ευκαιρία των επίσημων ἐγκαινίων του Κέντρου Dujçen (Σόφια, Σεπτ.-'Οκτ. 1988), ἀναγνωρίζοντας ἐκεί 24 ἀπὸ τὰ 64 ἐν συνόλῳ ἑλληνικὰ χειρογράφα ὡς προερχόμενα ἀπὸ τὶς μονές τοῦ Παγγαίου καὶ τῶν Σερρών [βλ. καὶ *Ἱστοριογεωγραφικά* 3 (1981) 315 σημ. 3]. Δὲν θὰ εἶχα ἀντίρρηση νὰ ἀποδεχθῶ αὐτὸν τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου —γιατὶ σὲ τελικὴ ἀνάλυση αὐτὸ καλ' αὐτὸ τὸ γεγονός δὲν ἔχει, παρὰ ἐλάχιστη σημασία—, ἐὰν ὁ ἴδιος στήριζε τὸν ἰσχυρισμὸ σὲ κάποιους κανόνες ποῦ συμβαδίζουν μετὰ τὴν ἐπιστημονικὴ δεοντολογία. "Ἄν δοθεῖ κάποια σημασία στὴν ἐπιμονὴ τοῦ κ. Παπάζογλου στὸν χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖο αὐτὸς πραγματοποιοῖσε τὸ ἔργον τῆς ταύτισης τῶν 24 χειρογράφων, δὲν θὰ πρέπει νὰ παραβλεφθεῖ ἀσφαλῶς καὶ ὁ τρόπος μετὰ τὸν ὁποῖο πρωτοεμφανίζονται αὐτὲς οἱ ταυτίσεις. Σύμφωνα μετὰ τὶς διαβεβαιώσεις τοῦ ἴδιου τὶς ταυτίσεις αὐτὲς τὶς ἔκαμε «τὴν ἄνοιξη τοῦ 1990» (βλ. *Θρακικὴ βιβλιοθήκη* 1, ἐπίμ. σ. 38 σημ. 2: «ὅταν δημοσίευσεν τὴν ἄνοιξη τοῦ 1990»· πρβλ. *Παρνασσός* 40, σ. 394, σημ. 4: «ὅταν τὸ 1990 προχωροῦσα στὶς ταυτίσεις»). 'Ο χρόνος αὐτὸς εἶναι ἰδιαίτερα κρίσιμος, ἐπειδὴ τὰ ἄρια ante καὶ post quem εἶναι ἀπολύτως ἐλεγχόμενα σύμφωνα μετὰ τὰ ἀκόλουθα δεδομένα:

α) 'Ο κ. Γ. Κ. Παπάζογλου δὲν ἦταν ἀπαραίτητο βεβαίως νὰ γνωρίζῃ ἀμέσως ὅτι ὁ ἐντοπισμὸς τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων στὸ Κέντρο Dujçen ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς ἔγινε τὸν Ἰούνιον τοῦ 1988· τότε μετὰ εἰδικὴ ἐρευνητικὴ ἀποστολὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ('Ἀρ. ἐγγρ. Α10870/8.6.1988 τῆς Πρυτανείας Α.Π.Θ.) ἐπιβεβαιώθηκαν μετὰ αὐτοφῶα προγενέστερες (ἀπὸ τὸ 1986/1987) ὑποφίεις ὅτι τὸ συγκεκριμένον Κέντρο θὰ στέγαζε τελικῶς τὰ χαμένα ἑλληνικὰ χειρογράφα. Τὸ γεγονός ὅτι δὲν διευτυμάνισθη τὸ ζήτημα, ἀλλὰ προτιμήθηκε ἡ ἀθρόυβη συνέχιση τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου δηλώνει καὶ τὸ βαθμὸ «ἐπαρῆς» ποῦ μοῦ καταλογίζουν ἐδῶ κι ἐκεῖ τὰ πονήματα τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου (βλ. *Θρακικὴ βιβλιοθήκη* 1, ἐπίμ. σ. 38 σημ. 2· πρβλ. *Παρνασσός* 40, σ. 394 σημ. 4). Ὡστόσο ἡ προετοιμασία τῆς ἐκθέσεως τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων, τοῦ Καταλόγου Džuruvna-Stančev καὶ ὄλων τῶν σχετικῶν δημοσιεύσεων καὶ ἐκδηλώσεων τοῦ Κέντρου Dujçen ἦταν σὲ μὲνα, τουλάχιστον ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ καὶ μετέπειτα, δραστηριότητες καὶ πράγματα γνωστὰ «ab ovo», χωρὶς νὰ ἀναμένω τὸ καλοκαίρι τοῦ 1991, γιὰ νὰ πληροφορηθῶ ἀπὸ τὸν κ. Γ. Κ. Παπάζογλου τὴν ὑπόδειξιν γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὶς ταυτίσεις τῶν χειρογράφων.

β) Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰ ὅμως ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, ὡς εἰδικὸς ποῦ τὸν ἀπασχολοῦσε κατὰ προτεραιότητα τὸ συγκεκριμένον ζήτημα, ὄφειλε νὰ γνωρίζῃ ὅτι τὸν Νοέμβριον τοῦ 1989 σὲ ἐπιστημονικὸ συνέδριον ποῦ ἔγινε στὸ Δράμα στὸ ὁποῖο —ἀπὸ ἀντικειμενικὴ ἀδυναμία ποῦ τεκμηριώνεται ἀπὸ δημοσίευμα ἡμερησίας ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος ἐκείνων τῶν ἡμερῶν— ὁ ἴδιος δὲν παρευρέθη, ἐνῶ τὸ ὄνομά του ἐμφανίζεται στὸ πρόγραμμα τοῦ συνεδρίου (βλ. τώρα *Πρακτικὰ Ἐπιστημονικῆς Συνάντησης «Ἡ Δράμα καὶ ἡ περιοχὴ τῆς. Ἱστορία καὶ Πολιτισμὸς», Δράμα 24-25 Νοε. 1989 [1992], σ. 13) ὅχι μόνον γνωστοποιήθηκε τὸ γεγονός τοῦ ἐντοπισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων στὸ Κέντρο Dujçen, ἀλλ' ἔγινε εὐρεία καὶ ἐνδιαφέρουσα συζήτηση καὶ διανεμήθηκαν σὲ ἐνδιαφερόμενους συνέδρους ἀντίτυπα τοῦ μικροῦ καταλόγου Džuruvna-Stančev, ὅπου ἡ ταυτότητα τῶν χειρογράφων εἶναι γιὰ ὀρισμένα χειρογράφα τόσο κραυγαλέα, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται κανὴν ἡ ἐμπεριστατωμένη γνώση τοῦ εἰδικοῦ.*

γ) Μολταυτὰ θὰ μπορούσε νὰ δεχθεῖ κανεὶς τὸ ἀνεξάρτητον τῆς ἀναζήτησε καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἀποτελέσματος τοῦ κ. Παπάζογλου σὲ μιὰ χρονικὴ στιγμῇ ποῦ τοποθετεῖται ἀνάμεσα σὲ δύο, σὲ ἀμεσότητα σχέση μετὰ ἐν λόγῳ χειρογράφα, ἐπιστημονικὰ συνέδρια (22-25 Νοε. 1989 τῆς Δράμας καὶ 22-23 Αὐγ. 1990 τῆς Σόφιας), ἀν δηλωνόταν —γιὰ νὰ καταστῇ ἐγχυρότερη ἡ ὑποκειμενικὴ διαβεβαίωση—, ἡ μὴ ἐνημέρωσή του γιὰ τὰ ὅσα σχετικὰ συνέβησαν καὶ κοινοποιήθηκαν ἐν τῷ μεταξύ, ὅταν τὸν ἐπόμενον, ὅπως θὰ δοῦμε, χρόνον δημοσίευσεν τὰ πορίσματά του σὲ δύο ἐργασίες τὶς ὁποῖες, κατὰ τὴ γνώμην μου ὅχι ὀρθῶς, ἐπικαλεῖται γιὰ νὰ στηρίξῃ ἀναδρομικὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς του. Τὰ δημοσιεύματα στὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται «in medias res» οἱ ταυτίσεις τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἀποτυπώνουν καὶ μεταδίδουν ὅσα πραγματικὰς χρονολογίαις ἐκτύπωνται τοῦ ἐτος 1990 ἢ ἀκόμη καὶ τὸ 1989. 'Ο ἴδιος μάλιστα ἐπιμένει νὰ ἐπικαλεῖται ὡς πραγματικὰς αὐτὲς τὶς χρονολογίαις, γιὰ νὰ μᾶς ἐπιπλήττει ἐνίοτε καὶ γιὰ ἄγνοια (βλ. *Παρνασσός* 40, σ. 414: «ἀδυνατῶ βεβαίως νὰ δεχθῶ ὅτι "Ἕλληνες ἐπιστήμονες δὲν ἔχουν ὑπόψην τοὺς εἰδικὰς γιὰ τὸ θέμα ἐργασίας ποῦ ἀποδεικνύουν ὅτι, ἐκτὸς τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων, καὶ τὰ «ἀνατολικὰ» χφφ. τοῦ κλεπταποδόχου Κέντρου Dujçen εἶναι χφφ. κλαπέντα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὸ Imaret τῆς Καβάλας (τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ «Mehmet Ali» στὴ σημ. 16 ὁ συγγρ. παραπέμπει: πρβλ. Γ. Κ. Παπάζογλου, «Ἡ βιβλιοθήκη "Mehmet Ali" στὸ

Imaret τῆς Καβάλας καὶ ἡ ἀρπαγὴ τῆς ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους (1917)», *Θασιακὰ* (τιμ. τόμος Ἀπ. Βακαλοπούλου), 6 (1989) 73-85 (καί: *Χειρόγραφα καὶ βιβλιοθήκες τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης*, Κομοτηνὴ 1993, ἔργ. ἀρ. Η). Τί θέλει νὰ πεῖ ἐδῶ ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου; Ἀσφαλῶς καὶ γνωρίζει ὅτι παρακολουθοῦμε, ἐλέγχουμε καὶ χρησιμοποιοῦμε, ὅπου χρειάζεται, τὰ δημοσιεύματά του (βλ. π.χ. *Τὰ χειρόγραφα τῶν μονῶν Τιμίου Προδρόμου Σερρών καὶ Παναγίας Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου (Κοσίνας)*). Ἡ ἱστορία τῶν ἀριθμῶν, σ. 14 καὶ passim κ.ά.). Στὴ συγκεκριμένη ὁμως περιπτώσει ἐπιδιώκει ἐμμέσως νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἐν ἔτει 1989, μὲ βάση τὴ χρονολογικὴ ἐνδειξὴ τῆς προμετωπίδας τῶν *Θασιακῶν* (Καβάλα 1989), ἐκεῖνος ἤδη ἔγραφε καὶ δημοσίευσε τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ταύτιση τῶν ἑλληνικῶν καὶ «ἀνατολικῶν» χφφ. πού βρίσκονται στὸ Κέντρο Dujčev. Ἡ θέση αὐτὴ μοιάζει ἐκ πρώτης ὄψεως πειστικὴ. Ἄν ὅμως ἀνατρέξει κανεὶς στὸ κείμενο τῆς μελέτης «Ἡ βιβλιοθήκη "Mehtmet Ali"» κτλ., θὰ ἀνακαλύψει ὅτι οἱ πληροφορίες πού παρέχονται γιὰ τὰ δεδομένα τοῦ καταλόγου Džurona-Stančev, καὶ πού τοποθετοῦνται στὸ τέλος τῆς μικρῆς ἐργασίας, συνοδεύονται καὶ ἀπὸ βιβλιογραφικὰ παραπομπὰς (ὅ.π. σμμ. 2 καὶ 21) σὲ ἐργασία τοῦ ἴδιου πού τυπώνεται τὸ 1991: ἡ παραπομπὴ μάλιστα (ὅ.π. σμμ. 21) σὲ συγκεκριμένες σελίδες («23-26») τῆς μεταγενέστερης ἐργασίας δὲν μπορεῖ λογικὰ νὰ ἐξηγηθῆι παρὰ μόνον ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ πραγματικὸς χρόνος ἐκδόσεως τῶν *Θασιακῶν* 6 (συνεπῶς καὶ τῆς συγκεκριμένης ἐργασίας πού περιέχει) συμβαδίζει μὲ τὸν ἀντίστοιχο χρόνο τοῦ μεταγενέστερου δημοσιεύματος, τὸ ὁποῖο ὅμως φέρεται καὶ αὐτὸ προχρονολογημένο. Γιὰ νὰ ἐλεγχθῆι ἡ ἀκρίβεια τῆς διαπίστωσής μου ὅτι οἱ χρονολογίες ἐκδόσεως τῶν δύο ἐργασιῶν εἶναι συμβατικές, γεγονός τὸ ὁποῖο ὄχι μόνον δὲν δηλώνει ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, ἀλλὰ βασίζει σ' αὐτές τὴν ἄλλη ἐπιχειρηματολογία γιὰ νὰ στηρίξει τοὺς ἰσχυρισμούς του, ὑπάρχουν διαφορὲς «ἐξωτερικὲς» (δηλ. γνήσια παραστατικά τῶν τυπογραφικῶν) ἢ «ἐσωτερικὲς» ἀντικειμενικὲς μαρτυρίες. Θὰ προτιμοῦσα ἐδῶ ν' ἀναφερθῶ μόνον στὶς «ἐσωτερικὲς», ἐκεῖνες δηλ. πού ἀπορρέουν ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς ἐκδόσεις, ὅπως π.χ. ἡ ἀναφορὰ τῆς ιδιότητος τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ὡς «ἀν. καθηγητοῦ» τοῦ Πανεπιστημίου Θράκης (τὴν ὁποία ἀπέκτησε μὲ τὸ ΦΕΚ 87 6/6/1991 καὶ ἀνάληψη καθηκόντων στὶς 27/6/1991) πού ἀναγράφεται στὴ μὴ ἐργασία (βλ. *Χειρόγραφα τῆς Εἰκοσιφοινίσσης*, σ. 4) ἢ τὰ γραφόμενα τοῦ ὑπευθύνου τῆς ἐκδόσεως τῶν *Θασιακῶν* 6 (1989), τοῦ κ. Χ. Χιόνη, πού προσδιορίζουν τὸν χρόνο ἐκδόσεως (post 28-4-1991) τοῦ συγκεκριμένου τόμου.

Οἱ παραπάνω λόγοι εἶναι, νομίζω, ἀρκετοὶ νὰ μὲ καταστήσουν ἐπιφυλακτικὸ, σὲ σημεῖο ὥστε νὰ μὴν ἀποδέχομαι ἄκριτα τοὺς ἰσχυρισμούς τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, εἰδικότερα μάλιστα ὅταν οὐδὲν ἀναγράφεται —ἔστω ἐπὶ τοῦ πειστηρίου— ἐξ ὧσων τότε (ἄνοιξη - καλοκαίρι 1991) ἦταν ἀδιαμφισβήτητα, ἀσφαλῶς καὶ εὐρύτατα διαδεδομένα ἢ καὶ δημοσιευμένα γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα τοῦ ἐντοπισμοῦ καὶ τῆς ταύτισης πλῆθους τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων, ὅποτε κάθῃ νέα ἀνοκίωση θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῆι ἐκ τῶν πραγμάτων περιττὴ —συνεπῶς ἡ χρονολογικὴ μετατόπιση θὰ δικαιωνε τὴν ὑπαρξὴ τῆς. Αὐτὴ στὴν οὐσία ἦταν (καὶ παραμένει) ἡ δική μου ἐκτίμησις καὶ κρίσις ἐπὶ τῶν πραγματικῶν δεδομένων, διαφορετικὴ, ἀσφαλῶς, ἀπὸ ἐκείνη τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου. Γιατὶ πιστεύω ὅτι ἂν κανεὶς, εἰδικὸς ἢ μὴ, ἀγνοεῖ τὰ λοιπὰ ἐπιστημονικὰ συμφραζόμενα, δὲν μπορεῖ νὰ προβάλῃ μονομερῶς ὅτι διαθέτει τὴν ἀνελεγκτὴ ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἀποψη φερεγγυότητα, ὥστε νὰ ἐπιβάλλῃ ἀποκλειστικὰ τὴ δική του θέση στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα, πόσο μάλλον ὅταν ἀγνοεῖ ἢ φαίνεται νὰ ἀγνοεῖ ὅσα σχετίζονται ἄμεσα μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐνασχόλησή του. Στὴν περίπτωσι τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου νομίζω ὅτι ἡ ἔμμεση γνώσις τῶν δεδομένων εἶναι φανερὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἀδυναμία του νὰ προσεγγίσει —τρία χρόνια μετὰ τὴν ἐκδόσή του— ἀκόμη καὶ τὸ πρωτότυπο τοῦ καταλόγου Džurona-Stančev, ὅταν —σαφῶς αὐτὴ τὴν φορὰ ἐν ἔτει 1991— ἀντιγράφει σὲ βιβλίον του τοὺς πίνακές του ἀπὸ ἄλλες φωτοτυπικὲς ἀναπαραγωγὰς τοῦ καταλόγου (βλ. Γ. Κ. Παπάζογλου, *Τὰ χειρόγραφα τῆς Εἰκοσιφοινίσσης* (κατάλογος καὶ καταγραφές), Ἀθήνα 1991, πίν. 22, 27, 29, 31, 40, 41 ὡς πλῆθους χαρακτηριστικῆς).

Ἄναλογιζόμεθα, ὕστερα ἀπὸ ὅσα προηγήθησαν, πόσο ἐπιζήμιον εἶναι γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τὸ ἀτόπημα (συνειδητὸ ἢ ἀσυνειδητὸ) τῆς ἀποσιώπησις τῶν δεδομένων (τὸ ὁποῖο διαπιστώνεται ὅτι πράγματι συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωσι τοῦ μικροῦ καταλόγου Džurona-Stančev καὶ στὴν περίπτωσι τοῦ καταλόγου τῆς ἐκθεσεως στὸ Τόκυο). Δὲν μπορῶ ὅμως νὰ φαντασθῶ τὴν περίπτωσι ὅποιοιδήποτε εἰδικοί πού θὰ ἐπιχειροῦσε σήμερα νὰ «ταυτίσει» τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα στὸν κατάλογον τοῦ Τόκυο, προβάλλοντας τὴν ἀπαίτησις νὰ τοῦ ἀναγνωρισθεῖ αὐτὸ τὸ ἔργο ὡς πρωτοποριακὴ ἐργασία, ἐνῶ παράλληλα θὰ ἀγνοοῦσε πλήρως —συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ— ἐκεῖνα πού ὡς τώρα ἡ ἔρευνα ἔχει ξεκαθαρίσει.

κατηγορίες έναντιόν ὧσων σχετίζονται μὲ τὸ Πρόγραμμα Ἐπιστημονικῆς συνεργασίας γιὰ τὴ μελέτη τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων στὸ Κέντρο *Dujčev* τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας (τὴ συντεταγμένη στὴν οὐσία Ἑλληνικὴ Πολιτεία)²² καὶ γ) τέλος, τὸ καὶ σπουδαιότερον, νὰ ἐδραιώσει τὴν «καταγγελία» του, ὑπερασπιζόμενος δῆθεν μόνον αὐτὸς τὰ ἔθνικα συμφέροντα, στρεφόμενος ἐναντίον τοῦ ὁμότιμου Καθηγ. κ. Β. Ἀτσαλου καὶ τοῦ γράφοντος μὲ τὴν κατηγορία τῆς «ἀντεθνικῆς δράσης», στὴν ἐπιστημονικὴ συνεργασία μας μὲ τοὺς Βούλγαρους συναδέλφους καὶ ὅτι τάχα ἀσπαζόμεστε τὴ θεωρία περὶ «βουλγαροβυζαντινοῦ πολιτισμοῦ», στηρίζοντάς την σὲ αὐθαίρετα καὶ ἀντιεπιστημονικὰ συμπεράσματα καὶ ἐρμηνεύοντας τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν²³. Ἡ καθαρότατη θέση μας ὡς

Γιὰ αὐτοὺς ὅλους τοὺς λόγους στὶς ἄκαρπες, κατὰ τὴ γνώμη μου, προσπάθειες τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου νὰ μειώσει τὴν ὅποια ἐπιστημονικὴ ἢ ἄλλου εἴδους προσφορά μας στὴν ὑπόθεση τῶν συγκεκριμένων ἑλληνικῶν χειρογράφων (δική μου ἢ καὶ τῶν ἑλλήνων συναδέλφων μου) δὲν εἶναι ἀνάγκη πλέον νὰ ἐπιμείνω. Ὡς ἀπλὸς ὄμως ἐρευνητῆς, ὑποχρεωμένος νὰ περιορίζομαι πάντα στὸ πλαίσιο τῆς ἄχαρης, δύσκολης, ἀλλὰ ἐνίοτε καὶ γοητευτικῆς ἐπιστημονικῆς ἐξακρίβωσης τῶν γεγονότων, δὲν μπορῶ νὰ παραμείνω ἀπαθὴς δέκτης τῶν ἀνακριβειῶν ποὺ συχνὰ διατυπώνονται καὶ γιὰ τὸ θέμα τοῦ ἐντοπισμοῦ τῶν χειρογράφων (ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὑπῆρξε ἓνα μείζον θέμα ποὺ ἀπασχόλησε γιὰ δεκαετίες τὴν ἔρευνα), καὶ γιὰ τὴν ἔναρξη τῆς ἐνασχόλησής μου μὲ τὰ ἐρευνητικὰ θέματα γύρω ἀπὸ τὴ μονὴ Εἰκοσιφοίνισσης (βλ. *Θρακικὴ Βιβλιοθήκη* 1, ἐπίμ. σ. 39 σημ. 3: «Ἴσως πρέπει νὰ κατανοῆσει ὁ Κετσαρὸς ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλει στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα, πολὺ δὲ περισσότερο σὲ μένα ποὺ ἀσχολήθηκα ἐπιστημονικὰ μὲ τὰ χφφ. τῆς Εἰκοσιφοίνισσης 15 τουλάχιστον χρόνια πρὶν ἀνακαλύψει τὴν μονὴ ὁ ἴδιος, νὰ τὸν θεωρεῖ, ἢ νὰ τοὺς θεωρεῖ, “ντὲ καὶ καλὰ” ὡς αὐτόν, ἢ αὐτούς, ποῦ... ἀνακάλυψαν τὰ κλεμμένα χφφ.»). Δὲν ἔχω τὴν αἴσθηση ὅτι «ἀνακάλυψα» ὅ,τι ὀραματιζόταν ὁ συγγρ. αὐτῶν τῶν φράσεων καὶ θὰ δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νὰ ἐλεγχθεῖ ἀντικειμενικῶς ἢ ἀνακριβῆτα τῶν γραφομένων, ὅταν ὀλοκληρωθεῖ σχετικὴ μελέτη ποὺ πραγματοποιήσῃ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1971-1974 στὴ Μονή· τότε πιστεύω ὅτι θὰ ἀπαντηθοῦν ἐρωτήματα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πότε «ἀνακάλυψα» προσωπικὰ τὴ μονή, ὅπως π.χ. πότε ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἄρχισε τὶς ἔρευνές του καὶ τι ἀκριβῶς γνώριζε γιὰ τὸ ζήτημα τῶν χειρογράφων τῆς ἐφόσον μάλιστα ζήτησε ἐγγράφως τὴ συνδρομὴ μου πάνω στὸ συγκεκριμένο θέμα (ἐπιστ. 28.11.1978). Γιατὶ γιὰ μένα ἀποκλειστικὸ καὶ μόνιμο μέλημα καὶ καθήκον ἦταν, ὅπως καὶ θὰ παραμείνει, ὁ ἐπιστημονικὸς λόγος μὲ ἀντικειμενικὰ δεδομένα καὶ ὁ ἐπιστημονικὸς διάλογος μὲ ἐπιχειρήματα πειστικὰ, λειτουργήματα τὰ ὅποια ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ὑπηρετῶ.

22. Βλ. *Παρνασσός* 40, σ. 393, 412-413. Αὐτὴ τὴ φορά ὁ συγγρ. ἐξαπολύει φραστικὲς ἐπιθέσεις ἐναντίον δύο διαφορετικῶν πρυτανικῶν ἀρχῶν (τῶν πρυτάνεων τοῦ Ἄριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, καθηγητῶν κ.κ. Ἀντωνίου Τρακατέλλη καὶ Ἀντωνίου Μάντη), ἐπαναλαμβάνοντας τὴν ἐσφαλμένη ἄποψη τοῦ καθηγ. Φ. Μαλιγκούδη (ὁ.π., σ. 393 σημ. 1) περὶ δῆθεν ἀναγνώρισης δικαιωμάτων κατοχῆς τῶν χειρογράφων ἀπὸ τὴ Βουλγαρία, ἀπλῶς καὶ μόνο ἐπειδὴ συνεχίστηκε ἡ συμφωνηθεῖσα ἐπιστημονικὴ συνεργασία μετὰ τὸ 1992. Ἀναρωτιέται εὐλόγως κανεὶς: γιὰ τὰ ἔτη 1987-1992 ἢ ἴδια ἐπιστημονικὴ συνεργασία διέφερε;

23. Βλ. *Παρνασσός* 40, σ. 413-414: «...οἱ Ἕλληνες εἰδικοὶ (οἱ κκ. Ἄτσα. καὶ Κατσα.), ἀντιθέτως συνυπογράφουν μὲ τοὺς Βουλγάρους ἓνα κείμενο ὅπου, μεταξὺ ἄλλων, διαβάζουμε ὅτι τὰ χφφ. τοῦ Κέντρου *Dujčev* «σλαβικά, ἀνατολικά, ἑλληνικά, δίγλωσσα ἢ τρίγλωσσα, ἀντανακλοῦν τὶς κύριες γλωσσικὲς παραδόσεις τῶν πληθυσμῶν τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου καὶ τὴν τύχη τους ἀνὰ τοὺς αἰῶνες· τὴ συγκεκριμένη, συχνὰ θυελλώδη, τῶν διαφορῶν λαῶν, τὴ γένεση ἰδιαιτεροτήτων τοῦ ὀρθόδοξου πολιτισμοῦ, τῶν παραδόσεων καὶ τοῦ μηνύματός του». Αὐτὸ δυστυχῶς ποὺ κατανοῶ ὁ ὑπογράφόμενος, καὶ αὐτὸ βεβαίως ποὺ κατανοοῦν ὅσοι διαβάζουν τὸ συγκεκριμένο κείμενο, εἶναι ὅτι ἐξισώνονται, τοποθετοῦμενοι στὴν ἴδια μοῖρα θύτες καὶ θύματα (—οἱ Βούλγαροι ποὺ διέπραξαν τὶς λεηλασίες μὲ τοὺς Ἕλληνες ποὺ ὑπέστησαν τὶς βίαιοπραγίες καὶ τοὺς βιασμούς) καὶ ἀσφαλῶς ὅτι μὲ τὶς

πρὸς τὴν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων εὐκόλα συνάγεται ἀπὸ τὰ προεκτεθέντα καὶ εἶναι φυσικὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ κρίση τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου.

Ἡ ἐνορχηστρωμένη καί, ὀφθαλμοφανῶς, σκόπιμη διαστρέβλωση τῶν ἐπιστημονικῶν θέσεων καὶ ἀρχῶν, παραποίηση ποῦ ἀσφαλῶς δὲν ἐξυπηρετεῖ τὴν ἐπιστημονικὴ δεοντολογία καὶ ἔρευνα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν μὴ ἀναφορὰ τῶν πραγματικῶν δεδομένων ἀπ' ὅπου κι ἂν προέρχεται ἢ ἐφαρμόζεται σαφῶς καὶ δὲν ἀποβλέπει σὲ ἐπιστημονικούς στόχους.

Ἡ ἀπόπειρα προσβολῆς ἐνὸς προγράμματος ἐπιστημονικῆς συνεργασίας μὲ διακρατικὲς ἐπίσημες συμφωνίες ἀπὸ τὸν κ. Γ. Κ. Παπάζογλου εἶναι πρόδηλη καὶ ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες χρήσεις τῶν φρ. «συνεργάτης/τες τῶν Βουλγάρων»²⁴, προσδίδοντας σ' αὐτὲς μειωτικὴ ἔννοια, ἀλλὰ φροντίζοντας σαφῶς νὰ καλύπτεται πίσω ἀπὸ τὴν ἀμφισημία. Ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου πιστεῦει ὅτι ἔτσι στήνει ἓνα οἰκοδόμημα, διὰ τοῦ ὁποῦ προσπαθεῖ νὰ προβάλει καὶ νὰ ἐπιβάλλει ἀπόψεις προσωπικῆς ὡς θέσεις εὐρύτερα ἀποδεκτῆς καὶ ἀδιαμφισβήτητες. Τὸ ἴδιο εἶδαμε νὰ πράττουν καὶ οἱ Βούλγαροι συνάδελφοι. Ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἄποψη ὅμως, μὲ ἐλεγχόμενη μέθοδο, τὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ εἶναι ἐκ θεμελιῶν σαθρό. Ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ διεθνὴς ἐπιστημονικὴ κοινότητα τῶν βυζαντινολόγων ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ κρίνει καὶ νὰ διακρίνει τὸ κῦρος τῶν ἀστήρικτων ἀπόψεων, καθὼς καὶ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους προσπαθεῖ κάποιος νὰ τὶς προβάλλει.

Ἡ ἐπιστημονικὴ κριτικὴ δὲν ἐπιδέχεται φανταστικὰ εὐρήματα καὶ μεθοδεύσεις. Ἡ παραποίηση τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας γιὰ τὴν προώθηση ἀλλότριων στόχων ἐλέγχεται μὲ ἀντικειμενικούς τρόπους. Κι ὅπως ἐλέγχονται οἱ ἀπόψεις τῶν Βουλγάρων συναδέλφων μας ὡς ἀνεδαφικῆς, ἐπειδὴ στηρίζονται στὴ μέθοδο τῶν ἀποσιωπήσεων καὶ τῶν παραποιήσεων, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο μποροῦν νὰ ἐλεγχθοῦν καὶ οἱ ἐσφαλμένες ἀπόψεις τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου. Ἡ ἔκφραση

συγκεκριμένες γραμμές, ὑπογραφομένες μάλιστα καὶ ἀπὸ Ἑλληνας, περνᾷ ἢ γνωστὴ βουλγαρικὴ θέση περὶ «βουλγαροβυζαντινοῦ πολιτισμοῦ», ἀπόρροια τοῦ ὁποῦ εἶναι καὶ τὰ κλεμμένα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα (!)». Τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸν προσεκτικὸ ἀναγνώστη εἶναι ποῦ ἀνακαλύπτει στὸ παράθεμα ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ὅσα ὑποστηρίζει στὴ συνέχεια. Τὸ ἂν κατανοεῖ σωστὰ εἶναι προσωπικὴ του ὑπόθεση, δὲν καταλαβαίνω ὅμως γιατί ὠθεῖ τοὺς ἀναγνώστες του νὰ κατανοήσουν ὅσα ὁ ἴδιος θέλει στρεβλῶς νὰ κατανοεῖ: καὶ πρὸ παντός: ποῦ ἀνακάλυψε τὸν ὄρο «βουλγαροβυζαντινὸς πολιτισμὸς» στὰ συνυπογραφόμενα ἀπὸ μᾶς κείμενα; Παρεκτός κι ἂν στὸν τίτλο Centre d'Études Slavobyzantines τοῦ Κέντρου Душѣν διαβλέπει αὐτὴ τὴν ἐξίσωση. Γιατί ὅμως ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῶν ἐπιστημόνων ποὺ συνέδεσαν τὸ ὄνομά τους μὲ τὸ ἐν λόγω Κέντρο ὡς ἐρευνητῆς ἢ εἰδικοί ἀκαδημαϊκοὶ σύμβουλοι (ὅπως οἱ Ἕλληνες διαπρεπεῖς βυζαντινολόγοι καὶ ἱστορικοί, καθηγητῆς Ἰ. Καραγιαννόπουλος, Ἀντώνιος-Αἰμίλιος Ταχιάος, Ἑλένη Ἀρβελέρ, Σπύρος Βρυώνης κ.ἄ., βλ. *Actes de la Table Ronde, Thessalonique 1992*, σ. 15) ἀποσπᾷ μόνον πρόσωπα ποὺ ἐπιθυμεῖ, γιὰ νὰ τὰ τοποθετήσῃ στὶς δέλτους τῆς κατηγορίας τῶν «ἀνθεθνικῶς δρώντων» γιὰ τὴ συνεργασία τους μὲ τοὺς Βούλγαρους καὶ τὸ κλεπταποδόχο Κέντρο (ὅπως μὲ περισσὴ εὐκολία πράττει γιὰ μᾶς), πληροφορώντας τὸ ἀνυποψίαστο ἑλληνικὸ κοινὸ ὅτι τὸ «σύνολο τῶν Ἑλλήνων βυζαντινολόγων» σέπτεται κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο;

24. Βλ. πρόσχημα Παρνασσός 40, σ. 393 (δίς), 394 σημ. 4, ὡς δείγματα πρόσφατης γραπτῆς ἔκφρασης τῆς ἀπαράδεκτης φράσης.

διαφορετικῶν ἀντιλήψεων δὲν σημαίνει ὅτι ἀναγκαστικά θὰ πρέπει νὰ ἐγκαταλείπονται οἱ προσπάθειες γιὰ νὰ βρῖσκεται κοινὸ σημεῖο ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων. Ὅταν αὐτὴ ἡ προσπάθεια κρίνεται ὅμως ἀπὸ ὀρισμένους ἐπιστήμονες μὲ τὴ δική τους λογικὴ καὶ ἐρμηνεύεται μὲ ἐμμονὲς σὲ ἀμετακίνητες προσωπικὲς ἀπόψεις δὲν ἀπομένει παρὰ οἱ μὲν ἐμπλεκόμενοι νὰ καταθέτουν τὶς κρίσεις τους καὶ ἄλλοι νὰ ἀποφασίζουν γιὰ τὴ διαύγεια καὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν συμπερασμάτων. Ἐχῶ τὴ γνώμη ὅτι ὑπάρχουν ἄγρυπνοι βυζαντινολόγοι, Ἕλληνες καὶ ξένοι, ποὺ γνωρίζουν πολὺ καλά καὶ μποροῦν νὰ διακρίνουν τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν παραφθορά, τὸ γνήσιο καὶ τὸ πλαστὸ σὲ ὁποιαδήποτε προσπάθεια διαστρέβλωσης.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης